

Διδακτική Ενότητα 16η - Η πόλις

Ερμηνευτικά σχόλια

Τα Πολιτικά αρχίζουν μ' ένα κεφάλαιο που φαίνεται ότι έχει στόχο: α) να υπερασπιστεί το κράτος (πόλις) απέναντι στην άποψη των σοφιστών ότι η ύπαρξή του είναι συμβατική, β) να αποσαφηνίσει το χαρακτήρα του κράτους (πόλεως) σ' αντιδιαστολή με άλλες μορφές κοινωνίας⁷².

Οι βασικοί συλλογισμοί

Α' Η πολιτική κοινωνία (πόλις) στοχεύει στο ανώτερο αγαθό

✚ 1η προκείμενη: **κάθε πόλη** [δηλ. *κάθε σύνολο οργανωμένο που διαθέτει αυτονομία, αυτάρκεια, ελευθερία και σύνταγμα*] **είναι μορφή κοινωνίας**

✚ 2η προκείμενη: **κάθε κοινωνία** [δηλ. *κάθε μορφή συμβιωτικής κοινότητας*] **έχει συγκροτηθεί χάριν κάποιου αγαθού** [όπως βεβαιώνει και στα Ηθικά Νικομάχεια, *κάθε τέχνη και κάθε μεθοδική έρευνα, κάθε πράξη και κάθε έλλογη απόφαση, κατευθύνεται προς κάποιο αγαθό*]: με την παρενθετική αιτιολογική πρόταση ο Αριστοτέλης διευκρινίζει τη δεύτερη προκείμενη ότι **κάθε πράξη του ανθρώπου είναι εξ ορισμού σκόπιμη**. Επίσης, η διατύπωση της φράσης δείχνει ότι δεν πρέπει να δώσουμε στη λέξη «**ἀγαθόν**» στενά ηθικό περιεχόμενο, με την έννοια ότι σκοπός κάθε πράξης είναι το ένα, καθολικό και αιώνιο αγαθό (βλ. και σχόλιο βιβλίου)

→ (δῆλόν ἔστι) ἀρα

α) **όλες οι κοινωνίες αποβλέπουν σε κάποιο αγαθό**: με αυτό το σκεπτικό τα κοινωνικά υποσύνολα οφείλουν την ύπαρξή τους και τη συνοχή τους στο «ειδικό αγαθό» που επιδιώκουν και

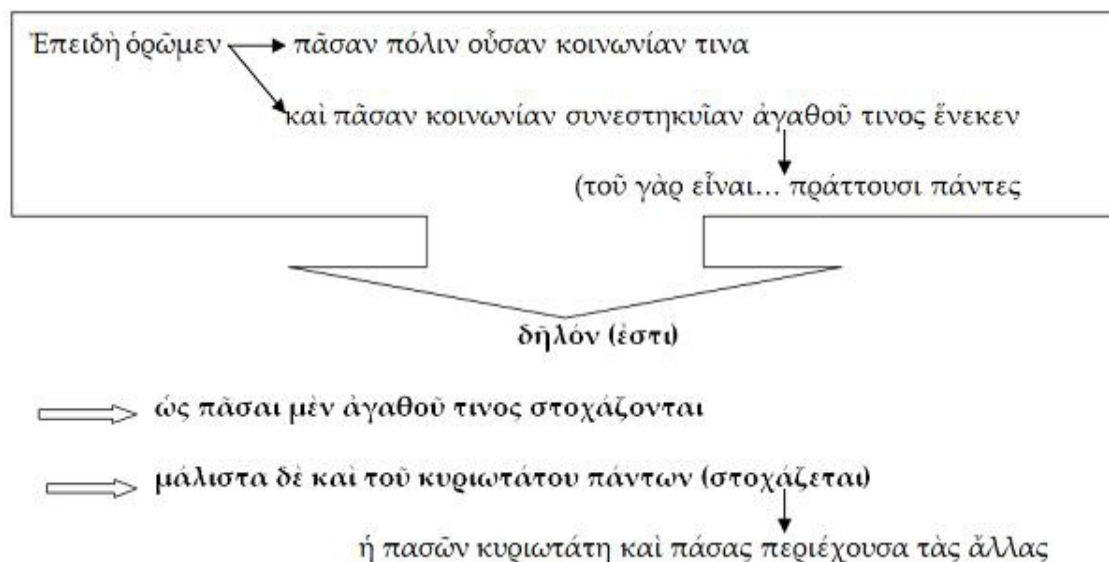
β) **η ανώτερη απ' όλες τις κοινωνίες αποβλέπει στο ανώτερο απ' όλα τα αγαθά**. Ο Αριστοτέλης σε αυτό το σημείο προσθέσει **τρίτη προκείμενη** στον συλλογισμό του «**ἡ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας**».

⁷² Ross W.D., ό.π., σ. 335

Για το τελευταίο συμπέρασμα υπονοούνται οι προτάσεις:

(α) κάθε κοινωνία αποβλέπει σ' ένα αγαθό ανάλογα με το χαρακτήρα της.

(β) οι «κατώτερες»/ατελέστερες κοινωνίες αποβλέπουν σε αντίστοιχα κατώτερα αγαθά και οι ανώτερες αντίστοιχα σε ανώτερα⁷³.

Βασικά χαρακτηριστικά της αριστοτελικής σκέψης

πᾶσαν πόλιν: Η παραπάνω συλλογιστική πορεία είναι από τα γενικά στα μερικά. Την ίδια μέθοδο (παραγωγή) ακολουθεί και στη διερεύνηση των φυσικών φαινομένων: ἔστι γὰρ κατὰ φύσιν τὰ κοινὰ πρῶτον εἰπόντας οὕτω τὰ περὶ ἕκαστον ἰδίᾳ θεωρεῖν (Φυσικά 189b 31). Η εφαρμογή της ίδιας μεθόδου υποδηλώνει τη σύλληψη όλων αυτών των φαινομένων ως ενιαίων⁷⁴.

ὁρῶμεν: Είναι φανερό πως η χρήση του ρήματος πιστοποιεί ότι ο Αριστοτέλης είναι ένας στοχαστής που αναγνωρίζει το ρόλο των αισθήσεων στη γνώση, επομένως παρουσιάζει στοιχεία εμπειρικού φιλοσόφου, θετικού

⁷³ Βλ. Κριτήριο Αξιολόγησης του ΚΕΕ, σ. 64

⁷⁴ Λυπουρλής Δ. – Μωραΐτου Δ., ό.π., σ. 181

στοχαστή. (Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είναι ταυτόχρονα και ορθολογιστής – θεωρητικός φιλόσοφος)⁷⁵.

άγαθοῦ τινος ἔνεκεν – τοῦ δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν - ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται: Η εξήγηση για τη σύσταση της πόλης είναι τεολογική· για τον Αριστοτέλη το νόημα και ο χαρακτήρας κάθε πράγματος στον κόσμο πρέπει να αναζητηθεί στο τέλος, στον σκοπό της ύπαρξής του. Η ερμηνεία των όντων δεν πρέπει να αναζητείται στην αρχή της ανάπτυξής τους, αλλά στην τελική μορφή προς την οποία κατατείνει η φύση τους· προκύπτει από τον προορισμό και όχι από την προέλευσή τους. Προορισμός της πόλης είναι η ευδαιμονία⁷⁶.

Στη φράση **ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν** φαίνεται ότι το ἀγαθόν για τον Αριστοτέλη δεν είναι ένα και μοναδικό· είναι κατά περίπτωση διαφορετικό. Άλλες ανάγκες έχει ένας υγιής άνθρωπος και άλλες ένας ασθενής· μια τροφή μπορεί να είναι καλή για ένα ζώο και βλαβερή για ένα άλλο. Επίσης, η έννοια του ἀγαθοῦ είναι πολυσήμαντη· αγαθό μπορεί είναι κάτι σύμφωνο με την αρετή αλλά και κάτι ωφέλιμο ή ευχάριστο. Το ἀγαθόν, ακόμη, μπορεί να είναι όντως αγαθό ή απλώς να εκλαμβάνεται ως τέτοιο. Οπωσδήποτε, το αριστοτελικό ἀγαθόν δεν είναι μια καθολική και χωριστή από τον κόσμο ουσία, όπως φαίνεται να πίστευε ο Πλάτων. Το **ἀγαθόν**, σε όλες τις εκδοχές του, αποτελεί για τον άνθρωπο και την κοινωνία άμεσο ή απώτερο στόχο.

Β' Η πόλις ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως

πᾶσα πόλις φύσει ἐστίν: Η πόλη ανήκει στην κατηγορία των «**φύσει**» πραγμάτων. Σ' αυτή τη θέση καταλήγει με τους εξής συλλογισμούς:

- Ι) - η πόλη είναι συνένωση από περισσότερα χωριά (ή **δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις**)
- οι πρώτες κοινωνικές οντότητες γίνονται «φύσει» (**εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι**-υποθετική προκείμενη)

⁷⁵ Λυπουρλής – Μωραΐτου, ό.π., σ. 182

⁷⁶ Ross W.D., ό.π., σσ. 335-6

→ Άρα η πόλη ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως (**διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἔστιν**)

II) - αυτή (η πόλη) είναι τέλος (ολοκλήρωση) εκείνων, δηλ. των πρώτων κοινωνιών(**τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων**)

- φύση είναι η μορφή που αυτό έχει κατά τη στιγμή της τελείωσης (**φύσις τέλος ἔστιν**)

→ Άρα η πόλη ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως (**διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἔστιν**)

Η ταύτιση των επιμέρους στόχων και του στόχου της πόλης
--

πράττουσι πάντες: Απ' αυτό το σημείο ήδη συνδέει ο φιλόσοφος τον άνθρωπο/πολίτη με την πόλη, δηλαδή την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού όλων των ανθρώπων με την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού της πόλης.

τοῦ κυριωτάτου πάντων: Το πιο μεγάλο αγαθό που επιδιώκουν με τις πράξεις τους οι άνθρωποι – «**τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν**» – είναι η ευδαιμονία. Αν το «**τέλος**» της «**πόλεως**» είναι η ευδαιμονία είναι φανερό ότι ο φιλόσοφος δέχεται την απόλυτη σύμπτωση του υπέρτατου αγαθού για το άτομο με το υπέρτατο αγαθό για την πόλη. Όπως η ευδαιμονία του ατόμου πετυχαίνεται με τις πράξεις του ατόμου, έτσι και η ευδαιμονία της πόλεως πετυχαίνεται με τις πράξεις των ατόμων ως «πολιτών». Επομένως, η συμπεριφορά του ατόμου έχει αποκλειστικά πολιτικό περιεχόμενο.⁷⁷

Αναλυτικότερα για τον Αριστοτέλη, όμως, ο όρος **εὐδαιμονία** έχει από τη μια ηθικό περιεχόμενο και αφορά τον άνθρωπο ως άτομο και από την άλλη είναι και ο προορισμός της πόλης, που αφορά τον άνθρωπο ως πολίτη. Ο άνθρωπος δηλαδή θα κατακτήσει με τις ηθικές ενέργειές του τόσο την ατομική ευδαιμονία όσο και την ευδαιμονία μέσα στο πλαίσιο της πόλης

⁷⁷ Λυπουρλής – Μωραΐτου, ό.π., σσ. 182-3

συνυπάρχοντας αρμονικά με τους άλλους πολίτες και ενεργώντας ως πολίτης. Υπό την έννοια αυτή, οι πράξεις του είναι πολιτικές πράξεις, καθώς ενεργεί ως μέλος της πολιτικής κοινωνίας, και έχουν πολιτικές συνέπειες, εφόσον οδηγούν στην ευδαιμονία του πολιτικού συνόλου. Η άποψη αυτή διατυπώνεται ξεκάθαρα από τον ίδιο τον Αριστοτέλη στο έβδομο βιβλίο των *Πολιτικών* του, όπου αναφέρει ότι η ευδαιμονία του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά συναρτάται με την ευδαιμονία της πόλης. Έτσι, επιβεβαιώνεται η άποψη ότι η ηθική φιλοσοφία είναι μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας (βλέπε εισαγωγή *Πολιτικών*, σελίδα 178 "Φιλοσοφικός Λόγος").

Σ' αυτό το σημείο παρουσιάζει και την ειδοποιό διαφορά της «πόλεως»: δεν είναι τόσο το μεγαλύτερο μέγεθός της, αλλά η ανωτερότητα του σκοπού της, η ηθική της αποστολή, η ολοκλήρωση των πολιτών της. (δες και επόμενο σχόλιο)

Ο ορισμός της έννοιας «πόλις»

πόλις: είναι η τελειότερη μορφή κοινωνικής συμβίωσης. Περιλαμβάνει ατελέστερα κοινωνικά μορφώματα, όπως η οικογένεια, η φυλετική συγγένεια και σχέση, το χωριό, μια συντεχνία κ.ά. Η πόλις δεν είναι απλώς μια ανταλλακτική κοινωνία που διασφαλίζει την επιβίωση των μελών της, αλλά εκείνη η οργανωμένη και αρθρωμένη κοινωνία που διασφαλίζει τις προϋποθέσεις για την πλήρη ανάπτυξη όλων των δυνατοτήτων του ανθρώπου. Ύψιστος σκοπός της ύπαρξής της είναι το κοινό αγαθό, η συλλογική και ατομική ευτυχία των μελών της.

κοινωνίαν τινά: Ο ορισμός της «πόλης» αρχίζει με την έννοια του προσεχούς γένους για να προχωρήσει λίγο παρακάτω στην ειδοποιό διαφορά. Ο όρος «κοινωνία» προέρχεται από τη λέξη «κοινωνός» και είναι ομόρριζος με το ρήμα «κοινωνῶ» που στα αρχαία ελληνικά σημαίνει μοιράζομαι ή κάνω κάτι μαζί με άλλους. Έτσι, με τον όρο αυτό νοείται μια

ομάδα ανθρώπων που συνυπάρχουν και συνεργάζονται αποβλέποντας –η καθεμιά ξεχωριστά– στην επίτευξη ενός κοινού για τα μέλη της σκοπού, ενός επιμέρους συμφέροντος («ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν»).

ἡ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας: Η πόλη είναι η ανώτερη από όλες τις άλλες και περιλαμβάνει στους κόλπους της όλες τις άλλες κοινοτικές μορφές. Η **ειδοποιός διαφορά της πόλης** απ’ όλες τις άλλες κοινότητες είναι και ποιοτική («**κυριωτάτη**»), αφού έχει τον ανώτερο σκοπό, που είναι η ευδαιμονία, αλλά και ποσοτική («**περιέχουσα πάσας τὰς ἄλλας**»). Τόσο ο υπερθετικός «**κυριωτάτου**», «**κυριωτάτη**», όσο και η επανάληψη του **πᾶς** δείχνει την ανωτερότητα της πόλης και του σκοπού που αποβλέπει (βλ. και σχόλιο σχολικού βιβλίου).

ἡ καλουμένη πόλις: Η λέξη που αποδίδουμε ως «κράτος», σημαίνει ωστόσο «πόλη». Αν και ο Αριστοτέλης έζησε προς το τέλος της χρυσής εποχής της ελληνικής πόλης-κράτους και βρισκόταν σε στενή επαφή τόσο με τον Φίλιππο όσο και με τον Αλέξανδρο, ως ανώτατη μορφή της ως τότε πολιτικής ζωής, και μάλιστα ως την ανώτερη δυνατή μορφή, θεωρούσε την πόλη-κράτος και όχι την αυτοκρατορία. Κάθε μεγαλύτερη κρατική μονάδα αποτελούσε για τον Αριστοτέλη είτε φυλή είτε χαλαρό άθροισμα ατόμων. Σε όλο το έργο του (Πολιτικά) υπάρχει μόνο ένας υπαινιγμός για τις θετικές συνέπειες που θα είχε μια πιθανή ένωση των ελληνικών πόλεων. Θεωρεί δεδομένο ότι οι άνθρωποι μπορούν να ζήσουν πιο ολοκληρωμένα σε μια μικρή κοινότητα. Στην πορεία της ιστορίας βέβαια, οι πόλεις-κράτη αποδείχθηκαν ανίκανες να αντιμετωπίσουν ευρύτερες και ισχυρές κρατικές μονάδες, χωρίς αυτό να αποδεικνύει την κατωτερότητά τους⁷⁸.

ἡ δ’ ἐκ πλειόνων κωμῶν: Ο Αριστοτέλης παρουσίασε πιο πριν τα δύο πρώτα στάδια της κοινωνικής συμβίωσης (οἶκος, κώμη) για να καταλήξει εδώ στην πόλη-κράτος (βλ. σχόλια σχολικών βιβλίων Φιλοσοφικός Λόγος σσ. 184-5,

⁷⁸ Ross W.D., ό.π., σσ. 336-7

και Φάκελος Υλικού σ. 154). Ο Αριστοτέλης, χρησιμοποιώντας τον συγκριτικό βαθμό (**πλειόνων**), δεν καθορίζει με ακρίβεια τον αριθμό των κωμών που απαιτούνται. Οπωσδήποτε, δεν θα πρέπει να είναι ούτε πολύ μικρός, ώστε να μην απειλείται η πόλη με αφανισμό εξαιτίας της έλλειψης πληθυσμού, αλλά ούτε και πολύ μεγάλος, ώστε να μπορεί αυτή να ανταποκριθεί στις ανάγκες που οφείλει να ικανοποιήσει. Δηλαδή, ο αριθμός των κωμών πρέπει να είναι τέτοιος, ώστε να εξασφαλίζεται η αυτάρκεια της πόλης-κράτους.

κοινωνία τέλειος πόλις: Η λέξη **τέλος** δηλώνει ως γνωστόν τον σκοπό, δηλαδή τον προορισμό για τον οποίο είναι πλασμένο το καθετί· επομένως, η χρήση του επιθέτου υποδηλώνει την ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου από την οικία στην κώμη κι απ' την κώμη στην πόλη. Καθώς παρακολουθούμε τη μακρά εξελικτική πορεία της πόλης, διαπιστώνουμε ότι αυτή αποτελεί χρονικά υστερογενές δημιούργημα· εντούτοις, οντολογικά και αξιολογικά, όπως θα τονίσει στην επόμενη ενότητα ο Αριστοτέλης, η πόλη έχει προτεραιότητα έναντι όλων των άλλων.

Ο στόχος της πόλης

ήδη πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας ὡς ἔπος εἰπεῖν: Η «πόλη» είναι ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου επειδή αυτή, στην ουσία πέτυχε τελικά την ύψιστη αυτάρκεια είτε εν σχέσει προς τα πιο αναγκαία είτε εν σχέσει προς την «ευδαίμονα ζωήν».

αὐτάρκης < αὐτός + ἀρκέω–ῶ: αυτός που αρκείται σε όσα έχει ο ίδιος, αυτός που ζει άνετα απ' τη δική του περιουσία, αυτός που έχει οικονομική ανεξαρτησία (εδώ όμως και αυτός που διαθέτει ένα υπόβαθρο – απόθεμα πνευματικού και ηθικού έρματος)⁷⁹.

αὐτάρκεια: Η αυτάρκεια αποτελεί θεμελιώδες γνώρισμα της πόλεως και πρωταρχική επιδίωξή της. Με αυτήν δηλώνεται η επάρκεια των αγαθών που είναι απαραίτητα για την απόκτηση και διατήρηση της συλλογικής

⁷⁹ Λυπουρλής – Μωραΐτου, ό.π., σ. 185

ευτυχίας (**εὐδαιμονίας**). Πρόκειται για αγαθά εξωτερικά (υλικά), σωματικά και ψυχικά. Η αυτάρκεια μιας πόλης εξαρτάται α) από τη γεωγραφική της θέση, ώστε να εξασφαλίζονται υλικά αγαθά, β) από το έμψυχο, ανθρώπινο δυναμικό που διασφαλίζει την άμυνα της πόλης-κράτους και γ) από το σύστημα χρηστής διοίκησης και απονομής δικαιοσύνης, που εγγυάται την εσωτερική συνοχή της πόλης (Φάκελος Υλικού σ.154).

γινόμενη μὲν τοῦ ζῆν ἔνεκεν, οὓσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν: Ενώ οι προηγούμενες κοινωνικές οντότητες (η οικογένεια έχει ως σκοπό την ικανοποίηση των καθημερινών βιοτικών αναγκών του ανθρώπου και τη διαιώνιση του είδους, η κώμη έχει ως σκοπό την προστασία από κινδύνους ή επιθέσεις, αλλά και υψηλότερες, πνευματικότερες ανάγκες του, όπως για παράδειγμα την ανάγκη για λατρεία του θείου ή για απόδοση δικαιοσύνης) ικανοποιούσαν μόνο μερικές ανάγκες του ανθρώπου, η «πόλη» σχηματίζεται για τη διασφάλιση του στοιχειώδους βίου, αλλά υπάρχει για χάρη της ευζωίας. Αυτή είναι και η ειδοποιός διαφορά της «πόλης». Η «πόλη» γεννήθηκε, όπως η κώμη, για τη διασφάλιση της ζωής. Ικανοποιεί, όμως, και μια άλλη επιθυμία, την επιθυμία για την καλή ζωή, το **εὖ ζῆν**. Το εὖ ζῆν περιλαμβάνει κατά τον Αριστοτέλη δύο πράγματα: ηθική και πνευματική δραστηριότητα:

1. Η «πόλη» προσφέρει καταλληλότερο έδαφος από τις άλλες μορφές κοινωνίας για την ανάπτυξη ηθικής δραστηριότητας, ένα πλουσιότερο πλέγμα ανθρωπίνων σχέσεων και καταστάσεων όπου μπορεί κανείς να ασκήσει τις αρετές του.
2. Η «πόλη» παρέχει μεγαλύτερες δυνατότητες για πνευματική δραστηριότητα, γιατί επιτρέπει πληρέστερο καταμερισμό της διανοητικής εργασίας, και υπάρχει μεγαλύτερη αλληλεπίδραση⁸⁰.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ως απαραίτητες προϋποθέσεις της καλής κοινωνικής ζωής ο Αριστοτέλης (βλ. Πολιτικά 1325b13 κ.ε.) απαριθμεί τις εξής: α) επάρκεια τροφής, β) ποικιλία τεχνών και τεχνιτών, γ) επαρκή οπλισμό, δ) οικονομική ευπορία, ε) θρησκευτικούς θεσμούς, στ) θεσμούς

⁸⁰ Ross W.D., ό.π., σ. 338

δικαιοσύνης. Αυτό το τελευταίο χαρακτηριστικό της πόλης θεωρείται από τον φιλόσοφο και το πιο σημαντικό» (Φάκελος Υλικού, σ. 154).

**Η σημασία των θέσεων του Αριστοτέλη
για την πόλη και την προέλευσή της**

Ο Αριστοτέλης υπήρξε ιδιαίτερα γόνιμος για την πολιτική σκέψη, υπογραμμίζοντας ότι η πολιτική κοινωνία δεν υπάρχει μόνο συμβατικά, αλλά έχει τις ρίζες της στην ανθρώπινη φύση αν λάβουμε υπόψη τον σκοπό προς τον οποίο κατευθύνεται η ανθρώπινη ζωή· η πολιτισμένη ζωή δεν αποτελεί παρακμή σε σχέση με τη πρωτόγονη ζωή ενός απολίτιστου ανθρώπου, για τον οποίο κάποιος με ρομαντισμό (π.χ Ρουσσώ) πιστεύουν ότι είναι αγνός και αθώος· η οργανωμένη πολιτικά κοινωνία δεν συνιστά τεχνητό περιορισμό της ελευθερίας, αλλά μέσο για την κατάκτησή της. Σ' αυτό το σημείο αντικρούει τις απόψεις ορισμένων σοφιστών που υποστήριζαν ότι οι πολιτικοί θεσμοί και οι νόμοι αποτελούν προϊόντα ανθρώπινα, κοινωνικές συμβάσεις που έρχονται σε σύγκρουση με τις φυσικές διεργασίες. Όταν ο Αριστοτέλης περιγράφει την πολιτική κοινωνία ως προϊόν της φύσης, δεν έχει και την πρόθεση να το αυτονομήσει από την ανθρώπινη βούληση και να την εμφανίσει ανεξάρτητα από τη θέληση μας. Ο άνθρωπος ο ίδιος τη δημιουργεί και τη διατηρεί στη ζωή, όπως θα αναφέρει και παρακάτω (βλ. 7η Ενότητα)⁸¹.

Παράλληλα για μια ακόμη φορά διαπιστώνουμε ότι η ηθική του Αριστοτέλη είναι κοινωνική ηθική, φιλοσοφία της ανθρώπινης συμβίωσης. Σε κανένα από τα έργα του δεν υπάρχει έστω ένας υπαινιγμός ότι διέκρινε την ηθική (ως ατομική ηθική) από την πολιτική (ως κοινωνική ηθική)⁸².

⁸¹ Ross W.D., ό.π., σσ. 338-9

⁸² Düring I., ό.π., σσ. 206-7

Κείμενο Αναφοράς: Αριστοτέλης, Πολιτικά, Α 1.1·8, 1252a1-7· b27-32

Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν ὁρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὔσαν καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν (τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες), δῆλον ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται, μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας. Αὕτη δ' ἐστὶν ἡ καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἡ πολιτική. [...]

Ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις, ἥδη πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκειᾶς ὡς ἔπος εἰπεῖν, γινομένη μὲν τοῦ ζῆν ἕνεκεν, οὔσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν. διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἔστιν, εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι. τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων, ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν·

Ασκήσεις

Ασκήσεις κατανόησης κειμένου αναφοράς

1. Με βάση το αρχαίο κείμενο (αναφοράς) να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω διατυπώσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες με ένα Σ ή Λ αντίστοιχα. Να τεκμηριώσετε την επιλογή σας γράφοντας τη χαρακτηριστική φράση του αρχαίου κειμένου που την επιβεβαιώνει.
 - α) Κατά τον Αριστοτέλη όλες οι μορφές κοινωνικής συμβίωσης αποσκοπούν σε κάποιο αγαθό.
 - β) Ο Αριστοτέλης ισχυρίζεται ότι η πολιτική κοινωνία αποτελεί την ανώτερη μορφή κοινωνικής συμβίωσης.
 - γ) Η αυτάρκεια είναι στόχος που πραγματοποιείται στο πλαίσιο των κωμών.
 - δ) Η πόλις ως μορφή κοινωνικής συμβίωσης συγκροτήθηκε για την επίτευξη πρώτα απ' όλα της ευδαιμονίας.
 - ε) Η φύση ενός πράγματος δεν είναι παρά η ολοκλήρωσή του.
2. Ο Αριστοτέλης δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια του σκοπού, του τέλους. Σε ποια σημεία των δύο κειμένων αναφέρεται στην έννοια του σκοπού και να τα αναδιατυπώσετε με δικά σας λόγια.

Ασκήσεις ερμηνευτικές

1. Αρχίζοντας από την τελευταία πρόταση της πρώτης παραγράφου να δώσετε τον ορισμό της πόλης που συνάγεται από το κείμενο. Ποια είναι η έννοια γένους της πόλης και ποια η ειδοποιός διαφορά;
2. Να καταγράψετε τις προκείμενες του συλλογισμού (στην πρώτη παράγραφο) του Αριστοτέλη και το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει σχετικά με την πόλη. Να προσέξετε ότι τα σημεία που επεξηγούν όρο ή όρους μιας προκείμενης θα πρέπει να παραληφθούν, ενώ αντίθετα θα πρέπει να γραφούν οι προτάσεις που υπονοούνται.
3. Να ορίσετε τις έννοιες «φύσις», «αυτάρκεια», «τέλος», «τέλειος», «εὐδαιμονία» με βάση το κείμενο της ενότητας.

Ασκήσεις λεξιλογικές

1. Με ποιες λέξεις του κειμένου παρουσιάζουν ετυμολογική συγγένεια οι παρακάτω λέξεις: *θυρωρός, προϊστάμενος, μισαλλοδοξία, πρόσχαρος, περιοχή, σύγκληση, επικός, άπειρο, αφύσικος, τελώνης.*
2. **άγαθοῦ, τέλος:** Να δημιουργήσεις δύο φράσεις στη νέα ελληνική με τις συγκεκριμένες λέξεις, όπου θα έχουν διαφορετική σημασία από αυτή που έχουν στο κείμενο αναφοράς.

Άσκηση παραλλήλου κειμένου

Αφού διαβάσετε την άποψη του Περικλή για τη σχέση πολίτη - πόλης (στο σχολικό βιβλίο, σ. 112 - Θουκ. Β60), να τη συσχετίσετε με τις αντιλήψεις του Αριστοτέλη για το ίδιο θέμα.

Πιστεύω ότι, αν μια πολιτεία βρίσκεται στο σύνολό της σε ακμή, εξυπηρετεί πολύ καλύτερα τους πολίτες παρά όταν οι πολίτες ευτυχούν ο καθένας, αλλά η πολιτεία στο σύνολό της δυστυχεί. Όσο κι αν ένας ιδιώτης ευτυχεί στις ιδιωτικές του υποθέσεις, καταστρέφεται κι ο ίδιος μαζί με την πατρίδα του, αν καταστραφεί εκείνη. Αν όμως δυστυχήσει, ενώ η πατρίδα του ευημερεί,

έχει πολλές ελπίδες να σωθεί. Αφού, λοιπόν, η πολιτεία μπορεί ν' ανθέξει στις δυστυχίες των πολιτών της, ενώ οι πολίτες δεν μπορούν ν' ανθέξουν στην δυστυχία της πολιτείας, πώς είναι δυνατόν να μην την βοηθήσουμε, αλλά να κάνουμε ό,τι σεις τώρα κάνετε; Τσακισμένοι απ' τις προσωπικές συμφορές, παραμελείτε το έργο της κοινής σωτηρίας και στρέφετε τις κατηγορίες σας και εναντίον μου, που σας συμβούλεψα να πολεμήστε, και εναντίον του εαυτού σας που συμφωνήσατε μαζί μου και αποφασίσατε τον πόλεμο.

Θουκυδίδης, Β, 60

Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου

Παράλληλο 1ο Ηρόδοτος, Ιστορίαι, Α 32.4-9

- Στο πλαίσιο της επιχειρηματολογίας του ο Σόλων, κάνει έναν αναλογικό συλλογισμό (πρβ. «Γιατί όλα αυτά που είπαμε ... αξίζει να φέρνει τον τίτλο αυτόν»), υποστηρίζοντας πως, όπως καμιά πόλη και καμιά χώρα δεν μπορεί να είναι απόλυτα αυτάρκης, δηλαδή δεν μπορεί να καλύπτει επαρκώς με δικές της δυνάμεις τις ανάγκες της, αλλά είναι ανάγκη να αναπτύσσει εμπορικές και οικονομικές σχέσεις με άλλες πόλεις και χώρες προκειμένου να προμηθεύεται, να εισάγει όλα τα αγαθά που της χρειάζονται, έτσι και ο άνθρωπος δεν μπορεί να είναι αυτάρκης, είναι αδύνατο να έχει όλα τα αγαθά. Έτσι, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι όποιος έχει τα περισσότερα αγαθά και επιπλέον έχει ένα καλό τέλος στη ζωή του, αυτός αξίζει να χαρακτηριστεί ὄλβιος, ευτυχισμένος.

- Ο Σόλων αρχικά διαπιστώνει ότι η απόλυτη αυτάρκεια είναι ανέφικτη Παράλληλα, όμως, αποδέχεται ότι η ευτυχία –τόσο η συλλογική όσο και η ατομική– είναι συνάρτηση σχετικής αυτάρκειας, με την έννοια ότι εξαρτάται από την απόκτηση και την κατοχή των περισσότερων δυνατών αγαθών και μάλιστα με διάρκεια και προοπτική χρόνου. Και ο Σταγειρίτης συνδέει την **αὐτάρκειαν** με την **εὐδαιμονίαν**, θεωρώντας ότι η πρώτη είναι βασική προϋπόθεση της δεύτερης. Γι' αυτό υποστηρίζει πως η αυτάρκεια αποτελεί θεμελιώδες γνώρισμα της πόλεως και πρωταρχική επιδίωξή της. Επιπλέον, ο

ιστορικός συσχετίζει την αυτάρκεια με την απόκτηση και την κατοχή ποικίλων αγαθών – όχι μόνο οικονομικών · παρόμοια, ο φιλόσοφος με τον όρο **αὐτάρκεια** δηλώνει την επάρκεια των αγαθών –υλικών, ηθικών και πνευματικών– που είναι απαραίτητα για την απόκτηση και διατήρηση της συλλογικής ευτυχίας.

Παράλληλο 2ο Νεμέσιος Εμέσης Περί φύσεως ανθρώπου, 19.8-22

- Αρχικά διακρίνουμε ομοιότητες σε σχέση με τις απόψεις του Πρωταγόρα. Συγκεκριμένα, ο Νεμέσιος υποστηρίζει ότι οι ποικίλες «ανάγκες» του ανθρώπου διαμορφώνονται από τη φύση του και συνδέονται με τις «ατέλειές» της. Σ' αυτό το σημείο είναι φανερό η επίδραση της πρωταγόρειας σκέψης, η οποία αναπτύσσεται στον μύθο του ομώνυμου πλατωνικού διαλόγου, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος, καθώς από τη φύση του ήταν **γυμνός, άνυπόδητος, ἄστρωτος και ἄοπλος**, ανέπτυξε τεχνική και τεχνολογία στηριζόμενος στη λογική του ικανότητα, ώστε να υπερκεράσει τη φυσική του ατέλεια και αδυναμία και να επιβιώσει. Συνεχίζοντας ο Νεμέσιος αναφέρει ότι η δημιουργία κοινωνίας, η συνύπαρξη των ανθρώπων και, κατ' επέκταση, η συγκρότηση πόλεων, είναι προϊόν ανάγκης. Παρόμοια, ο Πρωταγόρας υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι συγκρότησαν πόλεις σε μεταγενέστερο στάδιο της πολιτισμικής τους εξέλιξης, προκειμένου να προστατευθούν από τα θηρία και να επιβιώσουν. Στη συνέχεια η δημιουργία πόλεων έδωσε αποφασιστική ώθηση στην περαιτέρω ανάπτυξη του ανθρώπινου πολιτισμού.

Ο Νεμέσιος υποστηρίζει ότι ο «άνθρωπος από τη φύση του ζει ομαδικά και είναι ζώο πολιτικό», μία φράση που παραπέμπει στον Αριστοτέλη. Ακόμη, ο χριστιανός επίσκοπος δανείζεται από τον Αριστοτέλη την έννοια της αυτάρκειας ως βασικού συντελεστή συλλογικής προόδου και εὐδαιμονίας. Συγγένεια με την αριστοτελική σκέψη διακρίνουμε επίσης στην αντίληψη ότι οι κοινωνίες των ανθρώπων εξελίσσονται κατόπιν επιλογών των ανθρώπων και ελεύθερης βούλησης. Η αντίληψη αυτή σαφώς συνυπάρχει με μια τελεολογική θεώρηση των ανθρώπινων πραγμάτων.

- Η σκέψη που αναπτύσσει ο Νεμέσιος έχει καθαρά τελεολογικό χαρακτήρα, καθώς κάθε ιδιότητα του ανθρώπου υπηρετεί έναν σκοπό, έχει έναν προορισμό. Επίσης, τελεολογικά ερμηνεύεται και η συγκρότηση κοινωνιών και πόλεων. Επιπλέον, είναι φανερή η αντίληψη ότι το τέλος , ο σκοπός, νοείται ως τελείωσις, ως ολοκλήρωση. Από την άλλη μεριά, η τελεολογία, η θεώρηση ότι τα πράγματα έχουν σκοπούς ή αιτίες και ερμηνεύονται από τον σκοπό ή τον σχεδιασμό τον οποίο υπηρετούν, αποτελεί βασικό «ερμηνευτικό κλειδί» της αριστοτελικής σκέψης.